

# Tieteen kieli ja käsitteellinen työ

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Keskustelu tieteen kielestä on ollut jo ainakin parinkymmenen vuoden ajan jonkinlainen helppo keino tarttua tieteen ajankohtaisiin ilmiöihin. Koneen säätö on jakanut viiden-toista vuoden ajan Tiedekynä-palkintoa, jonka ajatuksena on tukea tieteellistä kirjoittamista, jossa “suomen kieltä on käytetty erityisen ansiokkaasti”. Tieteellisten seurain valtuuskunta puolestaan kampanjoi ahkerasti kotimaisen tiedejulkaisemisen puolesta kärkenään ajatus, että suomenkielisyys on keskeinen osa sitä miten tiede on ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Myös Sitra puhuu monipuolisesti tieteen kielestä ja korostaa sitä, miten toive ajanmukaisesta yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta ja demokratiasta kytkeytyy tieteen ja yksittäisten tutkijoiden osallistumiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun nimenomaan kunkin yhteiskunnan omalla kielellä. Tämä liike ja suunta on ollut helppo hyväksyä – toki vastassa oleva olkiukko, siis kansainvälinen huippututkimus englanniksi, on aivan ilmeinen ja sen tuottamat vaikeudet tuttuja läpi koko tieteen tuotantokentän.

Tätä itsestään selvältä vaikuttavaa suuntaa sietää silti tarkastella lähemmin. Kuten usein muulloinkin tilanteissa, joissa jokin tunnistettu uhka ikään kuin löytää ratkaisun, josta kaikki

pitävät ja joka sopii kaikille todella hyvin, uhkaavassa ilmiössä itsessään saattaa jäädä huomaamatta jotakin oleellisesti ratkaistua asiaa hankalampaa.

Tieteen kielen suhteen tällainen kaikille sopiva ratkaisu näyttää olevan kotimaisen kielen, sen voiman ja rikkauden, vaaliminen: kun uhkana on neutraalin globaalien kielen uhka, voi olla luontevaa vaalia pienten kielten elävyyttä ja tilaa (ks. Saarikivi & Koskinen 2023). Kotimaisessa keskustelussa tieteen kielestä on tällaisia piirteitä: tiede ja tutkimus on saatava puhumaan kotimaista kieltä, tieteen pitäisi tavoittaa kotimaiset lukijat, tutkimuksen pitäisi puhua samaa kieltä kuin kotimainen yhteiskunnallinen keskustelu ja tuntee kotimaisen keskustelun tavat saada kiinni asioista. Tiivistetysti kaikille sopiva ratkaisu ongelmaan on, että tieteen julkaiseminen omalla kielellä edistää demokratiaa (Raento 2021).

Varovasti voi kuitenkin kysyä, onko tieteen voima todella näin tiukasti kytköksissä kotimaiseen kieleen, sen “ansiokkaaseen käyttöön”? On totta, että ajatus globaalista kielestä tarkoittaa nykyisessä konkreettisessa maailmassa juuri englanninkielisyyttä. Mutta jos globaalien kielen uhka asetetaan yksioikoisesti vasten oletusta

kotimaisesta kielestä tieteen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden välineenä, keskustelu kielen merkityksestä tieteessä ja tutkimuksessa kaventuu. Näin piirtyvien tiedepoliittisten rajojen ulkopuolelle jäävät kielen suurimmat voimalllähteet, käsitteet. Tutkimuksessa ja tiedejulkaisemisessa kun ei ole kyse vain kotimaisen kielen käytöstä tai hyvästä ja ymmärrettävästä kirjoittamisesta vaan myös käsitteiden käyttämisestä, luomisesta, keksimisestä ja kääntämisestä – lyhyesti sanottuna käsitteellisestä työstä.

Jos käsitteellinen työ ajatellaan merkittävänä osaksi tieteen kieltä, sen luomista ja käyttämistä, on syytä kysyä, missä tämän työn on tarkoitus tapahtua. Voiko akateeminen yliopisto nyky muodossaan tarjota sille tilaa ja aikaa? Missä määrin tieteellinen julkaiseminen voi ja saa olla paikka käsitteelliselle työlle? Millä tavoin käsitteellinen työ suhteutuu kysymykseen kotimaisen kielen merkityksestä?

## Termit ja pankit

Edellisiin kysymyksiin on toki tarjolla institutionaalisia vastauksia. Tieteen käsitteellisen työn tasosta on nimittäin keskusteltu paljon. Tällöin kehiksenä on ollut niin sanottu termityö, jolla tarkoitetaan lähinnä informaatiotieteistä käsin tehtyä tutkimusta ja työtä käsitteiden organisoimiseksi. Erilaisina versioina informaatiotieteellisistä ontologioista on 1900-luvun puolestavälistä lähtien tehty termityötä, joka tieteenalan luonteen vuoksi tarkoittaa määrittelemistä, luokittelua ja kokoamista ikään kuin sanakirjamuotoon. Näin on syntynyt kokonaisia uusia instituutioita, keskuksia ja pankkeja, jotka sitten tarjoavat termityönsä tuloksena määritellyt käsitteet valmiina kuin kaupan hyllyllä – toki ilmaiseksi.

Tällaisen termityön motivaatio on yksinkertainen: kyse on uusien teknologioiden ja tiedonkäsittelyn tekniikoiden synnystä 1900-luvun aikana ja sitä kautta realisoituneen globaalin tiedonhallinnan tarpeista. Ajatus universaalista tiedosta on toki vanha, mutta vasta tietojenkäsittelyn tekniikoiden ja tietokoneiden synty omalla tavallaan realisoivat tämän ikuisen

unelman: ideaali universaalista kielten moneuden hallinnasta vaikutti laskeutuvan maan päälle informaatioteknologioiden muodossa. Viimeistään tekoälyn ilmaantuminen todella olemassaolevaksi teknologiaksi on nostanut termityön panokset nykymittaansa. Näitä muutoksia ja niiden vaikutuksia on toki tutkittu kriittisesti vuosikausia – jopa niin perinpohjin että niiden avaamat uudet mahdollisuudet ovat saattaneet hämärtyä (ks. esim. Teivainen 2023).

Kiinnostavaa on tietysti, että tämän tiedon ja kielten moneuden hallinnan unelman historiaa ei voi erottaa siitä, että kyse on ollut nimenomaan maailman alueiden ja rajojen välisestä neuvottelusta ja kanssakäymisestä, olipa se sitten valtataistelua tai kaupankäyntiä. Siksiakin on tietysti ymmärrettävää, että termien kokoelmia kutsutaan “pankeiksi”: ne ovat pyrkimys hallita muuten hallitsemattomaksi koettua kanssakäymistä ja vaihtoa.

Termityön ja pankkien yhteys käy järkeen myös sitä kautta, että termityö on pankkijärjestelmien tapaan organisaatioiltaan valtava. Kyse on eurooppalaisesta hankkeesta, joka rakentuu erilaisista kansallisista toimijoista, jotka sitten saavat ohjausta, tekniikoita ja rahoitusta kansainvälisiltä ylemmän tason toimijoilta. Tieteen rahoittamisesta vastaavan Euroopan tiedeneuvoston (ERC) tapaan Euroopan unionin alaisuudessa toimiva Eurooppalainen tutkimusinfrastruktuurikonsortio (ERIC) on perustettu 2000-luvun alussa. Sen alaisuudessa toimiva Common Language Resources and Technology Infrastructure (CLARIN) on rakenne, joka varsinaista termityötä ohjaa. Se on perustettu vuonna 2012 ja samana vuonna luotiin myös suomalainen FIN-CLARIN konsortio, joka vastaa Kielipankin palveluista. Sikäli kuin kyse on ihmis- ja yhteiskuntatieteistä, kokonaisuuden nimi on “Kielivarojen ja kieliteknologian tutkimusinfrastruktuuri” (FIN-CLARIAH), ja se määrittelee itsensä niin, että se

tuo tutkijoiden käyttöön laajat kokoelmat tekstejä ja multimodaalisia aineistoja sekä työkaluja aineistojen analysointiin ja rikastamiseen.

Tämän kokonaisuuden alla viimein on yleinen TEPA-termipankki ja sen osana hanke nimeltä ”Tieteen termipankki”, joka avautui palveluna verkkosivun muodossa vuonna 2012. Sen ajatuksena on, että eri tieteenalojen tutkijat tuottavat omille aihealueilleen sisältöjä, jotka sitten ovat verkkopalvelun muodossa avoin ”termitietokanta tiedeyhteisön ja kansalaisten käyttöön” (ks. esim. Hakulinen ym. 2010).

Tämä monimutkainen valtiollisten tahojen, erilaisten konsortioiden, yhdistysten ja kansainvälisen ohjauksen verkosto on siis tietynlainen 2010-luvun versio ratkaisusta ihmis- ja yhteiskuntatieteellisten tutkimusaineistojen paikallisuuden ja kielten moninaisuuden tuottamaan hankaluuteen. Samaan aikaan kun unelmana on universaali kommunikaatio ja kaikkien tutkimusaineistojen yleistettävyyden, niiden paikallisuus ja erityisyys yritetään pelastaa käännettävyyden mekaanisen ideaalin kautta. Ymmärrettävästi tällainen työ on päässyt pisimmälle kaupan ja tekniikan alueilla – tämä käy järkeen kun ajattelee, mitä nykyään tarkoittaa niin sanottu ”tekninen kääntäminen”.

Kiinnostavaa kuitenkin on se, mitä tapahtuu, kun aineistojen ja kielen yleisen käytettävyyden logiikka törmää ihmis- ja yhteiskuntatieteisiin. Jos katsoo esimerkkinä tutkimusinfrastruktuurien hengestä FIN-CLARIN-hankkeen ”missiota”, joka verkkosivujensa mukaan on tutkijoiden auttaminen ”poistamalla turhat tutkimuksen hidasteet”, niin voisi kysyä, mitä noilla tutkimuksen esteillä tarkoitetaan. Jos kysymystä venyttää, voisi asian muotoilla myös niin, että eikö tutkimukselle nimenomaan näin luoda esteitä. On toki hyvä luoda digitaalisia työkaluja, tunnistaa vaikkapa aineistojen käytön eettisen tarkastelun arvo ja luoda tilaa termityölle. Kuitenkin se muoto ja henki, jota nykyiset tutkimuksen ”varojen” pankit seuraavat, tekee aivan muuta. Niissä saattaa pahimmillaan olla kyse logiikasta, joka on vastakkainen tieteenalojen tutkimukselliselle ytimelle: jos koko tutkimus lähtee aineiston ja tiedon radikaalista paikantuneisuudesta tai käsitteiden kääntymättömyydestä, voi sanoa että poistamalla esteen infrastruktuuri

tulee auttamishalussaan kaapanneeksi teki-jöidensä käsistä tutkimuksen voimakkaimmat elementit.

Näitä ilmiöitä on viime aikoina ihmetelty esimerkiksi tutkimuksen ja aineistojen eettisen säätelyn hankaluuksissa (ks. Korhonen & Mäkinen 2024). Monissa tilanteissa on huomattu, että sinänsä hyvää tarkoittavissa tieteen käytäntöjen ja infrastruktuurien kehittämissankkeissa syntyy ilmiöitä, jotka ikään kuin muuntavat tieteeseen kuuluvia hankaluuksia niin että niistä tulee institutionaalisia ja siten kaukaisempia ja entistä vaikeammin hallittavia tutkimuksen tekemisen ja jokapäiväisen työn kannalta (Härkönen ym. 2024).

## Tieteen spontaani alistuminen

Miten termityö sitten on edistynyt, miten pankilla menee? Vuonna 2019 toteutetussa kyselyssä hanke tiedusteli tutkijoiden kokemuksia termipankkityöstä (Enqvist ym. 2020). Ilmeistä on, että Tieteen termipankki -palvelusta on tullut suosittu ja paljon käytetty, ainakin verkkosivun käyttöä seuraavat luvut ovat suuria. Kyselyn tuloksia esittelevässä artikkelissa käy kuitenkin hyvin ilmi hankkeen sisäinen ristiveto. Yhtäältä hanke esittelee itsensä nimenomaan vastauksena kotimaisten kielten ja globaalin englannin kamppailuun, toisaalta sen eteneminen on kiinnostavalla tavalla hankalaa. Ristivedon ensimmäisen osapuolen muotoilut ovat paljon puhuvia:

Kysymys tieteen englanninkielistymisen yhteiskunnallisista seurauksista nousee tämän tästä esiin julkisuudessa. Usein se ilmenee huolena suomen kielen asemasta ja kehityksestä tieteen kielenä. Tieteen termipankki on tarkoitettu niille, jotka eivät tyydy vain ilmaisemaan huolestuneisuuttaan vaan haluavat aktiivisesti parantaa tilannetta. (Enqvist ym. 2020, 26.)

Termipankki on ikään kuin käsitteellisen työn paikka, joka tarjotaan nimenomaan tutkimusinfrastruktuurina vastaamaan kysymykseen siitä, miten turvata kotimaisen ja paikallisen kielen

asema globaalin tieteen maailmassa, joka olettaa käsitteiden ja niiden määritelmien universaaliuden. Tätä syvällistä tehtävänasettelua vastaan asettuu ristivedon toinen ulottuvuus: käytännössä työ näyttää toivottoman hankalalta. Kyselyn tuloksena esitellään huomio siitä, että termityö on joko liian hidasta tai turhauttavalla tavalla tuhoon tuomittua.

Termipankin selkeimpänä heikkoutena tuli esiin sen epätasaisuus. Tämä koskee sekä sisältöjen määrää että laatua. Hankkeen hidaskäyttö ja sisältöjen aukot voivat karkottaa potentiaaliset käyttäjät ja kartuttajat. Pahimmassa tapauksessa hanke jämähtää paikoilleen. Tiedeyhteisöllä olisi tässä siis terästytyksen ja vastuun ottamisen paikka. (Enqvist ym. 2020, 31.)

Kotimaisen pääoman kartuttaminen ei siis vaikeuta oikein talkoilla etenevän. Voi myös kysyä, miten kielen voiman rikkauksien sitten olisi tarkoitus kasaantua, mitä rikkauksille tapahtuu pankissa? Voinee ajatella, että tämä ristiveto ei ole vain satunnainen hidaste päämäärältään hyvässä ja läpinäkyvässä hankkeessa vaan jotakin, joka kertoo termityön paikasta tieteentekemisessä itsessään. Kieltämättä termipankkia käyttäessä ei voi välttyä ajatukselta, että pankkiholvissa käsitteet homehtuvat: ainakin kaikkein käsitteellisimmillä tieteenaloiilla pankin termit ovat määritelyiltään hankalia, ja jos tutkimuksellinen ydin on siinä työssä, mitä jokin käsite tarkoittaa, termipankkiin kymmenen vuoden työn tuloksena syntynyt kirjaus voi olla hyvin lähellä absurdia.

Ainakaan ajatus avoimesta wiki-tyyppisestä demokratiasta ei ratkaise ongelmaa. Käsitteellisen työskentelyn sijasta syntyy monimutkainen tapahtumasarja, joka on tuttu itse Wikipediastakin: joissakin hyvin yleisissä aiheissa voi syntyä laadukas yleistajuinen määritelmä tai artikkeli, mutta erityisesti kiistanalaisissa tieteellisissä aiheissa lopputulos voi olla kompromissi, joka hukkaa koko aiheen panokset. Pahimmillaan tutkija saattaa tunnistaa oman tekstinsä kappaleita sanakirjojen ja pankkien määritelmässä, mutta nimenomaan talkootöiden tuloksena aivan väärässä

kontekstissa. Lopullista termiä katsoessa voi vain arvailla, miten toimitusprosessi on edennyt – joka tapauksessa lopputulos on kadottanut sisällöllisen mielekkyytensä.

Miksi tätä termityötä niin voimakkaasti siten ajetaan? Nykyään on jo vähän unohtunut, että niin sanotun tiedonhallinnan teknologioiden vaikutuksia tieteelliseen työhön pohdittiin muutama vuosikymmen sitten kiivaasti. Tässä hengessä niin sanottu postmodernikaan ei ollut alunperin mikään kulttuurinen tai taidetta koskeva käsite vaan nimenomaan tieteellisen tiedon kokonaisuuteen liittyvä piirre. Jean-Francois Lyotardin nimiin on laitettu ajatus siitä että juuri tiedonhallinnan automatisoituminen on osaltaan tuottamassa tilanteen, jossa niin sanotut ”suuret kertomukset” menettävät merkityksensä ja kokonaisuudet hajaantuvat heterogeenisiksi kielipeleiksi. Ajatuksena ei ollut esittää jättimäisiä teesejä aikakaudesta vaan jäsentää sitä, miten kysymys päämääristä ja kokonaisuuksista kunakin aikana asettuu: tiedonhallinnan teknologioiden ilmaannuttua tieteellisiä kiistoja ei enää käydä vain akateemisten salien ja klubien sisällä vaan erilaisissa tietojärjestelmissä, niiden logiikoissa ja niitä säätelevissä käytännöissä.

Kun CLARIN-hanke siis sanoo ”poistavansa tutkimuksen turhat hidasteet”, on varmasti niin, että todella monta hankaluutta helpottuu: on selvää että suuria datamassoja on käsiteltävä teknisesti, automaattisesti, ja että näin syntyy tuloksia, joita ei voisi saada esiin ilman tekniikoita. Kokonaan toinen kysymys on, millaisia kysymyksiä siirtyy pois tieteen tekijöiden omista käsistä.

Vaikka tutkijat totta kai ovat oman tutkimuksensa suhteen selvillä työnsä ehdoista, sitoumuksista ja mahdollisista vääristymistä, voisi väittää, että tutkimuksen infrastruktuurien suhteen tilanne on erilainen. Eihän minäkään tieteen piirissä ole mahdollista sanoa sellaisia asioita niin yksioikoisesti ja värityneesti kuin Tieteen termipankin piirissä ilmeisesti voi. Se mitä klassisesti sanotaan ideologisuuksi, on varmasti eri tieteissä saatu haltuun eri tavoin, metodologisesti tai muuten, mutta

juuri tutkimusinfrastruktuurien suhteen näyttää siltä, että olisi tarve tietynlaiselle uudelle kritiikille – tai ehkä kriittisen paradigman ylittämislle.

Tällaista kriittistä väitettä vastaan voi puolustautua sanomalla että kyse on vain käytännöllisestä, tiettyjen tarpeiden sanelemasta teknisestä ratkaisusta: ei termipankkien tai aineistojen hallintajärjestelmien ole tarkoitus tulla tutkimuksen alueelle – ihmisethän tutkimuksen tekevät – vaan mahdollistaa, auttaa ja helpottaa käytännössä. Kuten termipankin vastuuhenkilöt esittävät,

termityö on välttämätöntä, jotta jatkuvasti kumuloituvia, sähköisessä muodossa olevia tutkimusaineistoja ja -julkaisuja voidaan tulevaisuudessa hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti automatisoitujen hakutoimintojen ja tekoälyn avulla (Enqvist & Onikki-Rantajääskö 2018).

Avoimen tieteen kantava ajatus tutkimuksen aineistojen ja tulosten avoimesta hyödynnettävyydestä ja tieteen vapauden edistämisestä tätä kautta niin taloudellisesti kuin ideologisestikin on kuitenkin hyvä esimerkki siitä, missä ongelma piilee: kyse on kyllä hienosta periaatteesta, mutta sen kehys ja käytäntö ovat jotakin aivan muuta. Kun periaatteessa vaikkapa ajatus haastatteluaineiston yleisestä hyödynnettävyydestä kuulostaa tavoitteena hyvältä, käytännössä periaatteen toteuttaminen avaa kokonaan uudenlaisten kysymysten kentän, jonka tutkiminen tuon periaatteen piirissä ja sen avulla ei onnistu. Jos lähtökohdaksi otetaan yleinen hyödynnettävyys, ei jää tilaa kysyä mihin katoaa haastattelun paikantunut tieto, mitä aineistolla tekee ilman sen nimenomaan paikkaan ja aikaan sitoutunutta luonnetta – ja missä kulkevat aineiston niin sanotun hyödynnettävyyden rajat. Samalla tavoin myöskään termipankki ei tarjoa välineitä sen hahmottamiseen, miten pankin sisältöjä on mahdollista käyttää ja miten ne paikantuvat. Jos tiedontuotannon prosessi, tässä tapauksessa käsitteiden ja niiden määritelmien muotoutumisen historia, ei hahmotu pankin termejä selaavalle tutkijalle tai opiskelijalle, on mahdoton saada selvää myöskään siitä, millainen tieto on kysymyksessä.

Tältä pohjalta voisi sanoa, että tutkimusinfrastruktuurien mukanaan kantamat oletukset, ehdot ja rajoitukset – niiden ideologia – on tietyllä tavalla “spontaania”. Tutkimusinfrastruktuurit eivät siis ole ideologisia siksi, että ne tarjoilisivat jonkinlaista väärää tietoa maailmasta, vaan koska niiden kautta muotoutuu jokin ajattelematon mielikuva, käytännöllisen elämän myötä syntyvä spontaani representaatio suhteesta oman toimintansa ja olemassaolonsa ehtoihin. Kuva perimmäisestä päämäärästä tai auktoriteetista ei synny mistään tiedollisesta aivopesusta vaan jokapäiväiseen ja käytännölliseen toimintaan kuuluvan alistumisen myötä.

Tutkimusinfrastruktuurit tuottavat tutkimuksen maailmaan ennen kaikkea sääteilyä, hyviä käytäntöjä ja hyvää käytöstä – ja tämä on tietysti hyvä asia. Mutta näin syntyy myös tietty ideologinen kehys: tarjotessaan resursseja ja palvelujaan ne saavat aikaan tutkijan käytäntöihin aivan uudenlaisia malleja, joiden ajatksena on oikein toimiminen, oikea käyttö, oikea tapa. Merkittävää on, että näillä käytännöillä ei sinänsä ole suoraa yhteyttä tutkimuksen intresseihin – vaikka toki niistä voi seurata hyvää myös tutkimukselle – vaan ne palvelevat muita päämääriä.

Tässä mielessä tieteen tekijöiden instituutioihin sitoutuva spontaani ideologia on myös eräänlaista “julmaa optimismia” eli kiinnittymistä ja kiintymistä objektiin, joka samanaikaisesti lupaa ja tekee mahdottomaksi, ja jonka jatkuvuus ja olemassaolo itsessään sekä rajaa radikaalisti sitä mikä on mahdollista että vaikuttaa turvaavan mielekkään maailman subjektille (Berlant 2006).

Tutkimusinfrastruktuurien kohdalla tämä logiikka voisi mennä seuraavasti. Infrastruktuuri (vaikkapa Tieteen termipankki) lupaa, että kun noudattaa kaikkia tieteen hyviä käytäntöjä ja työskentelee pyyteettömästi instituutioiden ohjeita ja suuntaviivoja noudattaen, asiat menevät hyvin, syntyy hyvää tutkimusta ja tutkijan työ löytää tunnustuksensa – ja kotimainen tieteen kieli säilyy elävänä ja ilmaisuvoimaisena. Infrastruktuurin potentiaalinen

Julmuus syntyy siitä, miten se itsessään piilottaa näkyvistä, kieltää ja suoraan aiheuttaa juuri niitä ongelmia, joiden seurauksena asiat eivät tutkimuksessa ”suju hyvin” – ja joiden seurauksena jää tekemättä, puolitiehen tai ajautuu kohti absurdiutta juuri se käsitteellinen työ, jota kielen voiman vaaliminen vaatisi.

## Kääntymättömät termit ja tieteellisen elämän jupina

Näkymä tutkimuksen käytäntöihin on melkein aina yllättävä – jo pelkästään siksi, miten syvä katkos tutkimuksen sisältöjen tason ja käytäntöjen tason välillä saattaa olla. Tutkimuksen tuloksista keskustellaan aina tieteentekemisen omien lainalaisuuksien mukaisesti, mutta tiedon tuotannossa muodostuu toisinaan katkoksia siinä, miten jotkin institutionalisoidut käytännöt jäävät ikään kuin tieteenalojen ja paradigmojen sisäisen keskustelun ulkopuolelle.

Edellä muotoiltu näkökulma tutkimusinfrastruktuurien vaikutukseen koskeekin sitä, millä tavalla erilaiset niin sanottuja tutkimuksen esteitä poistavat ja tutkitun tiedon käytettävyyttä edistävät järjestelyt tuottavat aivan uudenlaista sääntelyä, jolla on vaikutuksensa siihen konsensukseen, joka tieteessä yhteiskunnan osana vallitsee. Data- ja aineistopankkien ja termityön kaltaisten hankkeiden myötä syntyy asetelma, jossa tutkija yksin jää ylittämään kuilua erilaisten tutkimuksellisten prosessien ja niitä tukemaan tuotettujen infrastruktuurien välillä.

Tässä mielessä voi sanoa, että jos tieteen tekemistä motivoivat tutkijoiden huomaamat ristiriidat, niin tällaisen sääntelyn kautta nämä ristiriidat saattavat kadota näkyvistä ja ilmaantua esille lähinnä eräänlaisen häiritsevän jupinan muodossa: sellaiset asiat kuin tiedon paikantuneisuus tai subjektiivisuus näyttäytyvät ongelmina, joihin eettinen sääntely tai tieteen hyvät käytännöt sitten pureutuvat. Tällä emme tietenkään tarkoita, että päämäärä olisi väärä – kaikelle edellä kuvatulle on enemmän kuin hyvät syynsä.

Tutkimuksen käytäntöjen kannalta on varmasti niin että tieteellinen elämä rakentuu

sääntelyn myötä vakaammaksi: on mahdollista puuttua erilaisiin ongelmiin, ristiriitoihin ja väärinkäytöksiin. Yhtä lailla voisi kuitenkin koettaa katsoa, tapahtuuko samalla jotakin muuta. Ainakin ilmaantuu hämmästyttäviä ristivetoja: mitä ajatella esimerkiksi siitä, että sääntely vaikuttaa olevan osa sitä koneistoa, joka muuttaa tutkimuksen paikantuneisuudet tutkijan tekijänoikeuksiksi, tutkijan tekijyyden metriikaksi tai vaikkapa etnografisen metodologian oman hienovireisen etiikan problemaattiseksi nimenomaan tutkimuksen eettisen arvioinnin kannalta (ks. Härkönen ym. 2024). Tässä mielessä tutkimusinfrastruktuurien kehittämishankkeen sisällään pitämä ontologia on taipuvainen tekemään tiedejulkaisuista neutraaleja julkaisualustoja ja tutkijoista universaaleja aineistojen tuottajia, jotka puolestaan poimivat aineistoja ja termejä pankeista.

Tiedejulkaisemisen suhteen voikin sanoa, ettei ole ihme, että globaalin kielen ja kansallisten kielten moninaisuuden välille ilmaantuu ratkaisemattomalta vaikuttava kamppailu, ja että sama kamppailu neutraalin ja yleisen ja erityisen ja paikantuneen välillä sitten siirtyy ongelmalliseksi osaksi ratkaisuna esitettyjä termipankkeja. On nimittäin väärin tunnistaa ongelma neutraalin globaalin tieteellisen kielen ja ansiokkaan yksilöllisen kotimaisen kielen käytön väliseksi ristiriidaksi. Tieteen käsitteellisyys ei palaudu kurittomien kirjoittajien suitsimiseen sääntelyllä ja määrittelyllä: tieteen kielessä on samalla tavalla kuin kielessä ylipäätään loogista voimaa – tosin loogista jossakin sellaisessa merkityksessä, joka ei ole palauttavissa siihen ontologiaan, joka vaikkapa termityötä määrittää.

Kysymyksenä on, millä tavalla tutkimusinfrastruktuurien kehittyminen vie tilaa siltä tiedeyhteisön omalta toiminnalta, jossa kieltä käytetään, käsitteitä luodaan, rakennetaan ja niistä kamppaillaan. Millaisista lähtökohdista tutkimuksen käytäntöihin kohdistuva sääntely syntyy, millaisia ontologisia väitteitä sääntelyn taustalla on? Tieteen kielen kannalta voi siis uudelleen kysyä, millaisia toimijoita erilaiset kieli- ja termipankit oikein ovat. Miksi ne ovat

nimenomaan pankkeja? Jos kyse on yrityksestä hallita pääomien kasautumisen kannalta hallitsematonta vaihtoa, niin millaisia näin torjutut tieteellisen elämän uhkat ovat?

Ranskalainen filosofi Barbara Cassin on 2000-luvun alusta lähtien ollut organisoimassa eräänlaista vastausta edellisiin kysymyksiin ja tieteen kielen ongelmaan ylipäätään. Cassin on muistuttanut ihmis- ja yhteiskuntatieteilijöitä siitä, että kaikista humanismin kiroituista länsimaisista ja universalistisista piirteistä huolimatta perinteen ytimessä on ollut eräänlainen kaikkea hallintaa vastustava ja radikaalia ratkaisemattomuutta motivoiva tekijä. Kyse on ajattelun, sen kielen, termien ja käsitteiden käännöksistä ja kääntämisestä yleisenä periaatteena (Cassin 2016).

Vaikka unelma universaalista kielestä on toki kääntämisen kaunosieluinen haave, Cassinin ajatuksena on, että kääntämisen toiminnalla on myös täysin päinvastainen vaikutus: se osoittaa nimenomaan kääntämisen työn kautta, että ajattelu ja tiedontuotanto pitää sisällään kääntymätöntä. Tämä kääntymättömyys puolestaan kantaa mukanaan sitä singulaarista tekijää, yksittäistä kielenkäyttäjää, paikantunutta aineistoa ja käytäntöjen tasoa, jonka kanssa neutraaliutta tavoitteleva tiede on jatkuvasti hankaluuksissa. Vaikka tutkimuksen aineistoja, havaintoja ja reflektioita siis saakin siirrettyä toisiin kieliin, termien kääntämisessä esiin tuleva vastahanka näyttää, että tiedontuotantoon kuuluvista epäoikeudenmukaisuuksista, ajattelemattomuuksista ja unohduksista jää jälki – kieli kantaa niitä mukanaan moniselitteisyyksissään. Näin kielen hankaluus ei ole jotain, jonka voisi poistaa tutkimusinfrastruktuurin tuella. Pikemminkin sen hankaluudet kantavat sisällään tiedontuotannon paikallista luonnetta: kun jokin sana ei käännä, tiedon siirto paikasta toiseen tulee näkyväksi.

“Kääntymättömien termien sanakirja” (*Vocabulaire européen des philosophies. Le dictionnaire des intraduisibles*) on Cassinin toimittama jättimäinen teos, jonka hakusanoja

on ollut kirjoittamassa yli 150 kirjoittajaa Judith Butlerista ja Etienne Balibarista Alain Badiouhun ja Catherine Malabouhun. Teoksen ajatuksena on “kartoittaa eroja” ja – tässä mielessä nimenomaan suhteessa termipankkeihin – “kasata” sitä tietoa, jota on kertynyt kääntäjille ja myös jokaiselle tutkijalle sikäli kuin he väkisinkin kääntävät jatkuvasti työssään. Sanakirjassa on muutamakin hakusana, joiden kohdalla voi väittää, että onnistutaan sanomaan itse asiasta enemmän kuin monessa tutkimuksessa, joissa ei tarkastella pelkkää kieltä tai lainkaan sanojen tasoa. Alunperin ranskaksi toteutettu teos on nykyään myös käännetty eri kielille. Esimerkiksi hakusana “gender” on englanninkielisessä käännöksessä vielä alkutekstiä parempi ja yhä pedagogisempi: siinä Monique David-Ménardin ja Penelope Deutscherin artikkelin sisään on taitettu Judith Butlerin teksti “Gender and Gender Trouble”, joka on itse asiassa varsinaista hakusana-artikkelia pidempi.

Kun kotimaisen tiedejulkaisemisen paikkaa joutuu sekä iloiseen että murheikseen jatkuvasti miettimään, kyseistä sanakirjahanketta tutkiessa tulee mieleen kysyä, voisiko kotimainen tiedejulkaiseminen olla osaltaan kääntämisen paikka. Paikka jossa tieteen kieltä voisi käyttää ja työskennellä yhdessä sen parissa sellaisella tavalla, jota vallitsevan tieteen ideaali tutkimusinfrastruktuureineen ja käytäntöineen ei voi tarjota. Tällainen yhteinen työ ei ole kirjallista ilmaisua vaan käsitteellistä työtä. ■

---

## KIRJALLISUUS

- Berlant, Lauren (2006) "Cruel Optimism". *Differences* 17:3, 20–36.
- Cassin, Barbara (toim.) (2005) *Vocabulaire européen des philosophies. Le dictionnaire des intraduisibles*. Le Robert & Seuil, Paris.
- Cassin, Barbara (2016) "Translation as Paradigm for Human Sciences". *The Journal of Speculative Philosophy* 30:3, 242–266.
- Enqvist, Johanna & Onikki-Rantajääskö, Tiina (2018) "Tiedeviestinnän ja tutkimusetiikan kysymyksiä tieteen termipankissa". <https://vastuullinentiede.fi/fi/julkaiseminen/tiedeviestinnan-ja-tutkimusetiikan-kysymyksiä-tieteen-termipankissa> Viitattu 24.9.2024.
- Enqvist, Johanna, Pitkänen-Heikkilä, K., & Onikki-Rantajääskö, Tiina (2020) "Tieteen termipankki tiedeyhteisön työkaluna". *Tieteessä tapahtuu* 38:4, 25–32.
- Hakulinen, Auli, Laitinen, Lea ja Nuolijärvi, Pirkko (2010) "Tieteen termitalkoisiin!" *Tieteessä tapahtuu* 28:4–5, 51–52.
- Härkönen, H., Alava, H., Eräsaari, M., Tammisto, T., Jouhki, J., & Weijo, H. (2024). "Etnografisen tutkimuksen eettisen arvioinnin erityispiirteet". *Tieteessä tapahtuu* 42:3, 30–33.
- Raento, Pauliina (2021) "Tieteen julkaiseminen omalla kielellä edistää kansainvälistymistä ja demokratiaa" <https://vastuullinentiede.fi/fi/ajankohtaista/tieteen-julkaiseminen-omalla-kielella-edistaa-kansainvalistymista-ja-demokratiaa> Viitattu 24.9.2024.
- Saarikivi, Janne & Koskinen, Jani (2023) "Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? Selvitys yliopistojen kielivalinnoista". Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:24, OKM, Helsinki.
- Teivainen, T. (2020) "Pelastaako tekoäly suomen kielen". *Tieteessä tapahtuu* 38:3, 46–4.